

De politionele acties in Indonesië

Na de Japanse capitulatie op 15 augustus 1945 ontstond in Indonesië een gezagsvacuüm, dat twee dagen later door de nationalistische leiders Soekarno en Hatta werd opgevuld door de Republiek Indonesië uit te roepen. De voormalige kolonie werd vervolgens tijdelijk bezet door Britse en Australische troepen.

Nederland weigerde de Republiek te erkennen. Men wilde terug naar het oude koloniale gezag. Er kwamen al snel verontrustende berichten uit de Republiek. Ongeregelde benden voerden massale moordpartijen op Nederlanders, Indo-Europeanen, Ambonezen en Chinezen uit. Tijdens deze episode, die bekendstaat als de Bersiap, vielen duizenden slachtoffers. De Britten weigerden echter aanvankelijk om Nederlandse troepen op Java en Sumatra toe te laten. Zij vreesden dat de toch al gespannen situatie op de eilanden hierdoor gemakkelijk zou kunnen escaleren. Slechts één bataljon mariniers had kans gezien al eind 1945 in Batavia te ontschepen. Kort daarvoor had ook een bataljon van het opnieuw gevormde KNIL vanuit Borneo Batavia weten te bereiken.

Pas in maart 1946, nadat Nederland bereidheid had getoond tot onderhandelingen met de Republiek, mochten Nederlandse troepen de Britse posities in de enclaves overnemen. Nederland was van mening dat de aanwezigheid van een omvangrijke Nederlandse troepenmacht in Indonesië betekende dat de militaire optie werd opengehouden hierdoor zou de Nederlandse onderhandelingspositie versterkt worden.

De troepen die Nederland nodig dacht te hebben konden echter niet worden geleverd door de Indische legermacht, het KNIL. Deze formatie had, na de overgave aan Japan in 1942, feitelijk opgehouden te bestaan. Slechts enige honderden militairen van het KNIL waren naar Australië ontkomen. De overigen waren - voor zover niet gedeserteerd - door de Japanners krijgsgevangen gemaakt. De benodigde troepen moesten dus vooral uit Nederland komen, van de Koninklijke Landmacht. Aanvankelijk waren dat oorlogsvrijwilligers en later volgden grotere aantallen dienstplichtigen.

Tot de eerste troepen behoorde ook de mariniersbrigade, een moderne gevechtseenheid, opgeleid in de Verenigde Staten. Het totaal aantal oorlogsvrijwilligers bedroeg ongeveer 25.000 man. In de jaren 1946 t/m 1949 werden in totaal ongeveer 95.000 Nederlandse dienstplichtigen naar Indonesië gestuurd.

De Republiek Indonesië werd, door Nederland, beschouwd als een creatie van de Japanse vijand, en haar president, Soekarno, als een collaborateur. Onderhandelingen met de Republiek waren derhalve omstreden, maar onder buitenlandse druk viel er niet aan te ontkomen. In april 1946 begonnen dan ook de onderhandelingen tussen Nederland en de Republiek op de Hoge Veluwe, maar die leidden niet tot overeenstemming. Later werden de onderhandelingen in Indonesië voortgezet. Uiteindelijk kwam er een wapenstilstand en werd er onderhandeld over een politiek akkoord, wat uitmondde in de Overeenkomst van Linggadjati. Hierin werd bepaald dat Indonesië een federale staat zou worden, waarin de Republiek één van de deelstaten zou vormen. De vorming van een Nederlands-Indonesische Unie moest uitdrukking geven aan de speciale band tussen beide landen. Op deze manier hoopte Nederland de economische schade van de Indonesische onafhankelijkheid zo veel mogelijk te beperken.

Op 21 juli 1947 braken de Nederlandse troepen uit hun enclaves en daarmee was de eerste politionele actie begonnen. Het Republikeinse leger (TNI) probeerde de Nederlandse opmars te vertragen door het opblazen van bruggen, het opwerpen van wegversperringen, het leggen van hinderlagen en het tot ontploffing brengen van berm bommen. Doel hiervan was om de eigen troepen in veiligheid te kunnen brengen en zo mogelijk de tactiek van de verschroeide aarde te kunnen toepassen. Een rechtstreekse confrontatie met de Nederlandse troepen, die over een veel grotere vuurkracht beschikten, werd zo veel mogelijk vermeden.

De Nederlandse troepen hadden al snel heel West-Java bezet, met uitzondering van het meest westelijke puntje (Bantam), evenals Oost-Java en het nabijgelegen eiland Madura. De gebiedsuitbreiding op Sumatra bleef relatief bescheiden. Gezien het succes van de actie, wilden de legerleiding en luitenant gouverneur-generaal van Mook meteen doorstoten naar Jogjakarta. De regering in Den Haag, intern verdeeld over de kwestie maar in meerderheid tegen, weigerden hiervoor toestemming te geven. Door ingrijpen van de Verenigde Naties (VN) werd een staakt-het-vuren afgekondigd, dat op 5 augustus 1947 van kracht werd.

In januari 1948 volgde een formele wapenstilstand. Beide partijen kwamen overeen om via onderhandelingen tot een vergelijk te komen. De overeenkomst voorzag ook in een troepenscheiding. Militairen van de TNI in het door de Nederlanders bezette gebied zouden, met medeneming van hun wapens, vertrekken naar Republikeins gebied. Dat plan werd inderdaad ten uitvoer gelegd, maar na verloop van tijd keerde de TNI geleidelijk terug om over te gaan tot de guerrilla. Dit was de aanleiding voor de tweede politionele actie.

De tweede politionele actie moest een einde maken "aan de Republiek als zodanig, waardoor zij tevens verdwijnt als partij in het conflict". Was de Republiek eenmaal onschadelijk gemaakt, dan zou - zo was de gedachte - aan de onafhankelijkheid van Indonesië kunnen worden vormgegeven, samen met meer gematigde Indonesische krachten. Volgens het operatieplan zouden Nederlandse troepen het resterende grondgebied van de Republiek in Java en Sumatra binnentrekken en daar posities innemen. Maar voor alles moest de Republikeinse hoofdstad Jogjakarta bij verrassing worden ingenomen. Men hoopte daar de regering en legerleiding van de Republiek gevangen te kunnen nemen. De TNI op Midden-Java moest worden omsingeld en uitgeschakeld. Als deze opzet slaagde zou de Republiek feitelijk ophouden te bestaan en zou de internationale gemeenschap voor een voldongen feit worden geplaatst.

In de loop van 1948 werd het overgrote deel van de oorlogsvrijwilligers gedemobiliseerd. Daar stond tegenover dat een ongeveer even groot aantal nieuwe dienstplichtigen uit Nederland de opengevallen plaatsen kwam innemen. Verder was het KNIL uitgebreid. De legerleiding in Batavia kon beschikken over in totaal ruim 140.000 man, aanzienlijk meer dan voor de eerste politionele actie. Kwalitatief was echter nauwelijks sprake van een versterking: de nieuw aangekomen dienstplichtigen hadden minder gevechtswaarde dan de ervaren oorlogsvrijwilligers die zij moesten vervangen, en de uitbreiding van het KNIL had hoofdzakelijk betrekking op bewakingstroepen die niet geschikt waren voor offensieve operaties. Mede gezien de druk vanuit Nederland om de dienstplichtigen te repatriëren was duidelijk dat, als men tot actie wilde overgaan, dit binnen afzienbare tijd moest gebeuren.

In de vroege ochtend van 19 december 1948 landden parachutisten van het Korps Speciale Troepen (KST) op het vliegveld van Jogjakarta. De bewaking werd snel onschadelijk gemaakt, waarna door de lucht versterkingen werden aangevoerd. Binnen enkele uren was de stad in Nederlandse handen en waren de Indonesische leiders, waaronder Soekarno en Hatta, opgepakt. De Republikeinse legerleiding, waaronder opperbevelhebber Soedirman, slaagde er evenwel in te ontsnappen.

Ondertussen waren de Nederlandse troepen vanuit Oost- en West-Java aan hun opmars in Midden-Java begonnen. In het noorden werd de aanval ingezet met een amfibische landing door de Mariniersbrigade. De troepen stuitten op hevige tegenstand van de TNI en ondervonden ook hinder van moeilijk begaanbare wegen ten gevolge van de moesson. Men schoot minder snel op dan verwacht. Uiteindelijk werden wel alle territoriale doelen in Midden-Java bereikt, maar men was er niet in geslaagd de TNI de genadeslag toe te

brengen. Deze tegenstander had het niet op een beslissende slag laten aankomen, maar had zich volgens tevoren opgestelde plannen teruggetrokken op plaatsen - deels elders op Java - die buiten bereik van de Nederlanders lagen en van waaruit de guerrilla zou worden gevoerd.

De Nederlanders trokken ook nog Bantam op West-Java binnen. Op Sumatra bleef de actie beperkt tot de bezetting van een aantal strategisch gelegen plaatsen in Republikeins gebied.

De internationale reactie op de actie was furieus. Kort na het begin van Operatie Kraai kwam de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties in spoedzitting bijeen. Aangevoerd door de Amerikanen werd Nederland met Resolutie 63 gesommeerd de vijandelijkheden onmiddellijk te staken en de Indonesische leiders vrij te laten. Aan die eerste eis werd gehoor gegeven. Op Java werd de actie gestaakt op 31 december 1948 en enige dagen later volgde Sumatra. De beoogde gebiedsuitbreiding was toen al min of meer gerealiseerd. De tweede eis werd echter niet ingewilligd: de Indonesische leiders bleven vastzitten.

De TNI bleek inmiddels zeer bekwaam in het voeren van een guerrilla-oorlog. Die strijdwijze leidde onder de Nederlandse troepen tot toenemende verliezen. De beschikbare mankracht bleek onvoldoende om heel Java onder controle te houden. Bovendien gingen de nationalistische op grote schaal over tot de liquidatie van Indonesiërs die met de Nederlanders samenwerkten, waardoor de stabiliteit van het binnenlands bestuur ernstig werd ondermijnd. Op het internationale vlak werd de druk op Nederland verder opgevoerd. Onder leiding van Amerika koos de Veiligheidsraad onomwonden partij tegen Nederland. Er dreigden internationale sancties en intrekking van de Marshallhulp.

In mei 1949 ging de Nederlandse regering overstag. Er werd een akkoord gesloten met de Republiek (de 'Van Roijen-Roem-overeenkomst') dat voorzag in de ontruiming van Jogjakarta, vrijlating en terugkeer van de Republikeinse leiders en stopzetting van de guerrilla. In augustus werd het staakt-het-vuren van kracht, maar het bleef daarna nog geruime tijd onrustig. Een definitieve regeling van het conflict moest worden bereikt op een rondetafelconferentie in Den Haag.

In de onderhandelingen stelden de Indonesische nationalistische zich soepel op en werd een aantal Nederlandse gevoeligheden ontzien. Het onafhankelijke Indonesië zou een federale structuur kennen: de Verenigde Staten van Indonesië. De band met de vroegere kolonisator zou vorm krijgen in de Nederlands-Indonesische Unie. Financieel-economische afspraken werden gemaakt die de Nederlandse economische belangen moesten veiligstellen. Nieuw-Guinea, tenslotte, werd buiten de soevereiniteitsoverdracht gehouden en zou in afwachting van een definitieve regeling onder Nederlands bestuur blijven. Dit hele pakket vertoonde veel overeenkomst met het akkoord dat de Republiek drie jaar eerder had verworpen. Maar inmiddels waren de omstandigheden ingrijpend gewijzigd. De Indonesische leiders bleekten van zelfvertrouwen en genoten groot internationaal aanzien, terwijl de rol van Nederland in de voormalige kolonie was uitgespeeld. Als de Nederlanders eenmaal waren vertrokken kon Indonesië zijn eigen interpretatie van de gemaakte afspraken volgen.

Op 27 december 1949 vond in Amsterdam de soevereiniteitsoverdracht plaats. De inkt van de overdrachtsakte was nog niet droog of Indonesië begon met het oprollen van de deelstaten. Dat leidde met name op de Molukken tot verzet, maar dat verzet werd met harde hand de kop ingedrukt. De Nederlands-Indonesische Unie kwam nooit echt van de grond en werd uiteindelijk in 1956 opgeheven. De belangen van het Nederlandse bedrijfsleven kwamen vervolgens in de knel toen Indonesië over Nieuw-Guinea een harde

confrontatiepolitiek ging voeren. Na gewapende infiltraties en de dreiging van een grote oorlog, droeg Nederland in 1962 dat gebied over. De Republiek Indonesië werd een eenheidsstaat die het gehele grondgebied van de voormalige kolonie Nederlands-Indië omvatte.

Het precieze aantal slachtoffers is omstreden. Nederlandse bronnen houden het op ruim vijfduizend doden. Aan Indonesische zijde wordt gesproken van 40.000, nog altijd kennen vele plaatsen in Celebes een Jalan 40.000 ("40.000-sstraat").

Tijdens de Bersiap-periode en kort daarna werden volgens een recente schatting van de Amerikaanse onderzoeker William Frederick meer dan 35.000 Nederlanders, Indische-Nederlanders, Ambonezen en Chinezen, zowel mannen als vrouwen en kinderen, om het leven gebracht door Republikeinse strijdgroepen en het leger van de Republiek.

In de jaren daarna richtte het Republikeinse geweld zich niet alleen tegen de Nederlandse troepen. Indonesiërs die ervan werden verdacht met de Nederlandse samen te werken, werden het slachtoffer van massale moordpartijen. De Jong spreekt in dit verband van enkele tienduizenden slachtoffers alleen al op Java

Duizenden dienstplichtigen in Nederland hadden in die tijd ernstige bezwaren om naar Indonesië te worden uitgezonden. De meesten van hen hadden geen enkel bezwaar gehad hun dienstplicht in Nederland te vervullen maar wel om zich te laten inzetten in een strijd tegen het Indonesische volk dat tegen de vroegere koloniale heerser voor zijn bevrijding vocht. De principiële dienstweigeraars werden door de militaire instanties, en ook door de krijgsraden die hen later berechtten, als deserteurs aangemerkt.